

แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัด จังหวัดอุบลราชธานี

Approaches of Building Family Strengths in the Slums in Ubon Ratchatani Province

พันธ์ศรี พลศรี*

กิตติรัตน์ สืบพันธ์**

บุญยสฤษดิ์ อเนกสุข

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี และ 2) หาแนวทางสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี ด้วยเครื่องมือคือแบบสอบถาม แล้วหาแนวทางสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ด้วยการสนทนากลุ่ม โดยนำผลการประเมินความเข้มแข็งของครอบครัวในคุณภาพการปฏิบัติระดับต่ำเข้าสู่แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ส่วนคุณภาพของการปฏิบัติระดับสูง นำมาเป็นต้นแบบในการพัฒนา โดยใช้สถิติค่าร้อยละ F-test สัมประสิทธิ์เพียร์สัน และการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยในสภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของปัญหาครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งให้เห็นสภาพปัญหาทางกายภาพว่ายังคงอยู่ สภาพปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมได้จากแบบสอบถาม พบว่าปัจจัยมูลเหตุของปัญหาครอบครัวต่างมีที่มาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และต่างก็เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ปัญหาหลักคือ

ปัญหาหนี้สินในครอบครัวและปัญหาความยากจน ข้อค้นพบเหล่านี้ใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่แนวทางการสร้างครอบครัวเข้มแข็ง

แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี พิจารณาตามองค์ประกอบครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสัมพันธภาพ 2) ด้านการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว 3) ด้านการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ/สุขภาพ/ข้อมูลข่าวสารและโอกาสในการเรียนรู้ 4) ด้านทุนทางสังคม 5) ด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบากซึ่งสัมพันธ์กับผลการตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของปัญหาครอบครัว แต่องค์ประกอบครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้าน ได้ผ่านการคัดกรองจนเหลือส่วนที่มีผลการประเมินคุณภาพของการปฏิบัติระดับต่ำถึงสูง เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบและตัวชี้วัดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งกับสภาพปัญหาของครอบครัว กรณีผลการประเมินมีคุณภาพระดับต่ำ พบว่า มีความ

*หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากฎหมาย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

**ที่ปรึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

สัมพันธ์กับปัญหาความยากจนและปัญหาหนี้สินของครอบครัวอย่างใกล้ชิด วิธีปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การสร้างครอบครัวเข้มแข็งทำได้โดยแต่ละครอบครัวหันมาใส่ใจพัฒนาตนเองในองค์ประกอบที่มีคุณภาพของการปฏิบัติระดับต่ำ โดยยึดองค์ประกอบที่มีคุณภาพของการปฏิบัติระดับสูงเป็นต้นแบบ กล่าวคือ ศึกษาและนำวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในครอบครัวของตนเองเหมือนกัน นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับครอบครัวเข้มแข็งภายในชุมชนของตนเองมาเป็นจุดแข็งในการพัฒนา ทั้งนี้การแก้ปัญหาและแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวอาศัยความร่วมมือจาก 5 ฝ่าย ได้แก่ ครอบครัวในชุมชนแออัด เจ้าของพื้นที่ศึกษา ผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่น องค์การชุมชน องค์การภาครัฐ และองค์กรภาคเอกชน

คำสำคัญ: ปัญหาครอบครัว ครอบครัวเข้มแข็ง แนวทางการสร้างครอบครัวเข้มแข็ง

Abstract

The purposes of this research were to study 1) the family problems and basic causes in the slums in Ubon Ratchatani Province and 2) to find out the approaches of building family strengths in the slums in Ubon Ratchatani Province by using the tool: survey forms to find out the approaches of building family strengths with focus groups to assess the family strength by applying performance quality at low level to the approaches of building the family strength whereas performance quality at high level is considered as a model in development with the use of percentage F-test pearson correlation and descriptive analysis.

The results of the family problems and basic causes in the slums in Ubon Ratchatani Province indicate that physical problems are still happening. Economic, social and cultural problems analyzed

from questionnaires reveal that the basic causes of family problems are related to one another as cause and effect. The main problems are household debt and poverty. The discovered points turn to primary data to the approaches of building family strengths. The approaches of building family strengths in the slums in Ubon Ratchatani Province are considered by five factors of family strength: 1) relationship 2) family roles 3) self - reliance on economic/health/ information and learning opportunity 4) social cost 5) risk avoidance and adaptation in hardship. All of the factors are related to results of questionnaire concerning with the family problems and basic causes. However, the five factors of family strength are screened to the remained assessment of performance quality at low to high level. When analyzing among the relationship of factors, standard indicators and family problems, in case of the results in performance quality at low level, it shows that the relationship between poverty and household debt are closely associated with each other. The practical approach leading to build family strength is that each family starts developing at the factor of performance quality at low level by focusing on the factor of performance quality at high level as a model. In other words, the families learn and apply appropriate solutions in their own families. Additionally, local wisdom about building family strength in their communities can be applied as the strength of developmental approach. As a result, the solution and approaches of building family strength can be addressed by five sectors: families in communities of study field, community leaders and local politicians, community organizations, government sectors and private sectors

Keywords: Family Problem, Family Strengths, Approaches of Building Family Strengths

บทนำ

ปัจจุบันครอบครัวไทยตกอยู่ในภาวะวิกฤตมากมายสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความซับซ้อนและเป็นไปอย่างรวดเร็ว ที่เห็นชัดคือการอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองใหญ่ จึงมีแนวโน้มที่จะเป็นสังคมเมืองมากขึ้น โครงสร้างและรูปแบบของครอบครัวที่เคยเป็นครอบครัวขยายกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ขนาดของครอบครัวเริ่มเล็กลง ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม สถาบันครอบครัวที่เคยเป็นทุนทางสังคม มีระบบเครือญาติที่มีความผูกพันอย่างใกล้ชิด มีความเกื้อกูล เอื้ออาทร และการอบรมขัดเกลาบุตรหลาน การปลูกฝังวัฒนธรรมและค่านิยมประเพณี กลับอ่อนแอลง มีผลต่อปฏิสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกครอบครัว ทั้งทางลบและทางบวก เนื่องจากปัญหาวิกฤติที่ครอบครัวเผชิญอยู่ ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของสังคมและประเทศ ปัญหาต่างๆ อาจรวมปัญหาความยากจน ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาการติดเชื่อเอดส์

ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาสัมพันธภาพภายในครอบครัวเสื่อมถอยลง ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้ง ปัญหาผู้สูงอายุถูกปล่อยให้อยู่ตามลำพัง ปัญหาปฏิสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีต่อชุมชนและสังคมมีแนวโน้มลดลง (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2557: 2) ปัญหาดังกล่าวมีที่มาหลากหลาย เป็นต้นว่า ความไม่พร้อมและไม่ได้เตรียมตัวที่จะเป็นครอบครัว สภาพเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันสังคมไม่ตระหนักในความสำคัญของครอบครัว ว่าครอบครัวมีผลกระทบต่อสังคมส่วนรวม รวมถึงสื่อมวลชนยังไม่ให้ความสนใจการพัฒนาครอบครัวเพียงพอ ส่งผลต่อความมั่นคงของครอบครัว ซึ่งความมั่นคงของบุคคล ครอบครัวและชุมชน นับเป็นพื้นฐานความมั่นคงของประเทศชาติ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครัวเรือนย่อมเกี่ยวเนื่องทั้งกับบุคคลและชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

(ศูนย์วิจัยและพัฒนาครอบครัวไทย, 2553)

ที่น่าสนใจคือปัญหาที่อยู่อาศัยของครอบครัวคนจนหรือผู้มีรายได้น้อยในเมืองใหญ่ ซึ่งปรากฏชัดหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากมีผู้อพยพเข้าในเมืองเป็นจำนวนมาก โดยเช่าที่ดินของเอกชน ก่อสร้างบ้านกันเอง แต่ขาดสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ทำให้ชุมชนมีสภาพเสื่อมโทรม และกลายเป็นชุมชนแออัดในเวลาต่อมา เมื่อประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ในการพัฒนาประเทศทำให้เศรษฐกิจของเมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงานในการผลิต โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครภายหลังมีความพยายามที่จะกระจายความเจริญสู่บริเวณชนบทและในหัวเมืองใหญ่ต่างๆ ในภูมิภาค พลอยทำให้หัวเมืองใหญ่กลายเป็นแหล่งรับผู้ย้ายถิ่นจากภาคชนบททั่วประเทศ เกิดปัญหาชุมชนแออัดและแหล่งเสื่อมโทรมเช่นเดียวกับกรุงเทพฯ ทำให้มีคนย้ายเข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ ปัญหาตามมาคือ ยาเสพติด การพนัน หนี้สิน รวมถึงการว่างงานส่งผลไปสู่ความยากจนเหล่านี้คือภาพลักษณ์ของครอบครัวที่ไม่พึงประสงค์

ภาพลักษณ์เหล่านี้จัดอยู่ภายใต้กรอบครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้าน ของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2547 : 8) ได้แก่ ด้านสัมพันธภาพ ด้านการบำบัดทุกข์ด้านหน้าที่ของครอบครัว ด้านการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ/สุขภาพ/ข้อมูลข่าวสารและโอกาสในการเรียนรู้ ด้านทุนทางสังคม และด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก ซึ่งองค์การนี้ได้ทำการสำรวจความเข้มแข็งของครอบครัวไทยในภาพรวมทั้ง 5 ด้านเป็นประจำทุกปี และแต่ละปีมีผลทานองเดียวกันดังตัวอย่างปี พ.ศ. 2557 ปรากฏผลคือ grate A หมายถึงระดับความเข้มแข็งสูง คิดเป็นร้อยละ 76.67 grate B หมายถึงระดับความเข้มแข็งปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 7.69 grate C หมายถึงระดับความเข้มแข็งต่ำ คิดเป็นร้อยละ 15.64 ข้อค้นพบดังกล่าวเป็นภาพรวมของครอบครัวไทยโดยทั่วไป แต่เมื่อพิจารณาจำกดลงมายังครอบครัวในชุมชนแออัดค่าดังกล่าวก็อาจจะเปลี่ยนไปในทางกลับกัน กล่าวคือ grate C มีระดับสูงขึ้น

หมายถึงระดับความเข้มแข็งของครอบครัวต่ำ หรือครอบครัวตกอยู่ในภาวะอ่อนแอ ในขณะที่ grate A มีระดับลดลง นั่นคือมีความสอดคล้องกับสภาพครอบครัวในชุมชนแออัดหรือ “สลัม” ที่ระบุว่า “ชุมชนส่วนใหญ่ยังมีสิ่งปลูกสร้างหนาแน่น ไร้ระเบียบ และขาดทรูทโดม ประชาชนอยู่อย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม อันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย”

ชุมชนแออัดในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นอีกแหล่งที่มีปัญหาครอบครัวเป็นที่ลือชื่อในระดับประเทศ เช่น ชุมชนบ้านลับแล และชุมชนแออัดอื่นๆ ในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบอำเภอวารินชำราบและในเขตเทศบาลตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ปัญหาที่พบมาแต่อดีต ได้แก่ ปัญหายาเสพติด ปัญหาการพนัน ปัญหาหนีสิน ปัญหาการว่างงาน ปัญหาความยากจน และปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน เป็นต้น จึงทำให้ผู้วิจัยทำการศึกษา ประกอบกับพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมีวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน มีการสืบทอดค่านิยมและประเพณีถือปฏิบัติต่อกันมา ระบบเครือญาติในชุมชนยังมีความผูกพันที่ดีต่อกัน ประกอบกับสถานะของผู้วิจัยเป็นคนท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี ที่สามารถสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ได้ดีกับคนในชุมชน จึงน่าจะได้ข้อมูลเชิงลึก อันเป็นประโยชน์ต่อพื้นที่ศึกษาโดยตรง โดยเฉพาะสภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของปัญหาครอบครัวในชุมชนแออัด อันจะนำไปสู่แนวทางการสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวในชุมชนแออัด ทั้งในชุมชนพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ และพื้นที่อื่นๆ ในโอกาสต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้เวลาศึกษาระหว่างการวิจัย 2556-2558 เป็นการวิจัยแบบผสมระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 ศึกษาสภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของปัญหาครอบครัว ด้วยเครื่องมือแบบสอบถาม จากประชากรชุดเดียวกันคือ ครอบครัวชุมชนในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี และในเขตเทศบาลตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี รวม 8 ชุมชน แต่สุ่มแบบเจาะจงเพื่อพัฒนาเพียง 2 ชุมชน รวม 629 ครอบครัว และขั้นที่ 2 หาแนวทางสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว โดยการสนทนากลุ่มจากกลุ่มเป้าหมายจำนวน 12 ครอบครัว โดยนำผลการประเมินความเข้มแข็งครอบครัวในคุณภาพของการปฏิบัติระดับต่ำ เข้าสู่แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ส่วนคุณภาพของการปฏิบัติระดับสูง นำมาเป็นต้นแบบในการพัฒนา ทั้งนี้ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยค่าร้อยละ และข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี เริ่มจากสภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของปัญหาในแบบสอบถาม จากนั้นหาแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ผลการวิจัยมีดังนี้

1. สภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของปัญหาครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี ประเด็นนี้วิเคราะห์ให้เห็นสภาพปัญหาทางกายภาพ โดยมุ่งมายังโครงสร้างผังเมืองรวมถึงทัศนียภาพและข้อบ่งชี้ความเป็นชุมชนแออัด พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่ยังมีอาคารหนาแน่น ไร้ระเบียบและขาดทรูทโดม ประชาชนอยู่อย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม อันอาจเป็นอันตรายต่อ

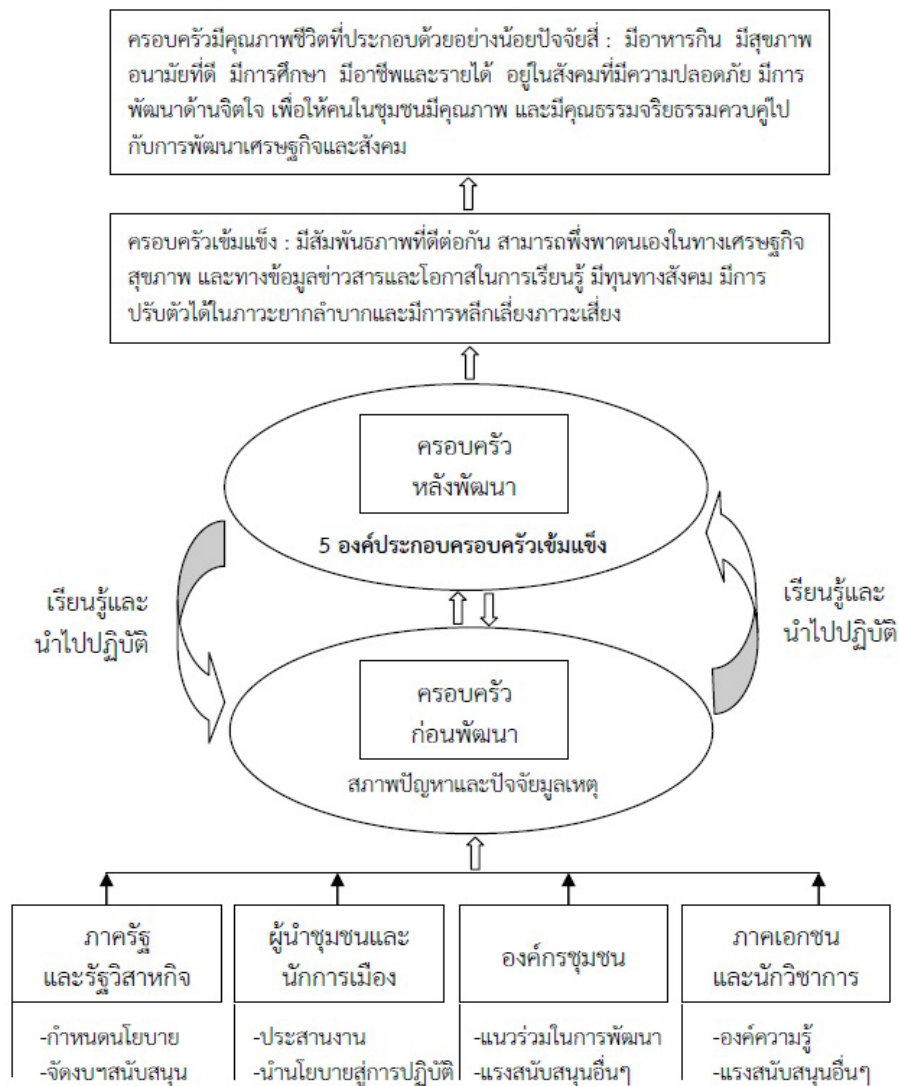
สุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย ส่วนสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม วิเคราะห์ให้เห็นจากแบบสำรวจ และแบบสอบถามความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนบ้านลับแล จำนวน 304 ครอบครัว และครอบครัวในชุมชนบ้านก้านเหลือง จำนวน 325 ครอบครัว รวม 629 ครอบครัว สภาพปัญหาของครอบครัวในชุมชนทั้งสองมีลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปน้อย ได้แก่ ปัญหาหนี้สินในครอบครัว ปัญหาความยากจน ปัญหาคนว่างงานในครอบครัว ปัญหายาเสพติดในชุมชน ปัญหาการพนันในชุมชน ปัญหาการบริหารค่าใช้จ่ายหลักในครอบครัว ปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินของครอบครัว ปัญหาหนี้ยืม-วัตถุนิยมของคนในครอบครัว ปัญหาการจัดสวัสดิการในชุมชน และปัญหาผู้นำชุมชนเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารชุมชน ปัจจัยมูลเหตุของปัญหาต่างมีที่มาจากเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และต่างก็เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ปัญหาหลักคือปัญหาหนี้สินในครอบครัว และปัญหาความยากจน ข้อค้นพบเหล่านี้กลายเป็นข้อมูลเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่แนวทางการสร้างครอบครัวเข้มแข็งในลำดับต่อไป

2. แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี ประเด็นนี้เป็นลำดับต่อเนื่องจากข้อค้นพบในสภาพปัญหาและปัจจัยมูลเหตุของปัญหาครอบครัว โดยประเมินความเข้มแข็งของครอบครัว (ระดับครอบครัว) จำนวน 629 ครอบครัว และนำผลการประเมินในระดับคุณภาพของการปฏิบัติเข้าสู่แนวทางการสร้างครอบครัวเข้มแข็งตามองค์ประกอบครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสัมพันธภาพ 2) ด้านการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว 3) ด้านการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ/สุขภาพ/ข้อมูลข่าวสารและโอกาสในการเรียนรู้ 4) ด้านทุนทางสังคม 5) ด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก ซึ่งสัมพันธ์กับผลการสำรวจสภาพปัญหาของครอบครัวในชุมชนแออัด 10 รายการ แต่องค์ประกอบครอบครัวเข้มแข็ง 5 ด้าน ได้ผ่านการคัดกรองจนเหลือส่วนที่มีผลการประเมินคุณภาพของการปฏิบัติอยู่ในระดับต่ำถึงปานกลาง ส่วนคุณภาพการปฏิบัติในระดับสูง

นำมาเป็นต้นแบบในการพัฒนา ผลการประเมินเรียงลำดับคุณภาพของการปฏิบัติจากระดับต่ำไปสูง ข้อค้นพบในคุณภาพของการปฏิบัติระดับต่ำ ได้แก่ ด้านสัมพันธภาพ กรณีสมาชิกในครอบครัวแสดงออกถึงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน กรณีสมาชิกในครอบครัวสื่อสารกันอย่างมีคุณภาพระหว่างกัน และกรณีสมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมแก้ปัญหาข้อขัดแย้งด้วยเหตุผล ไม่ใช้ความรุนแรง ด้านการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ คุณภาพของการปฏิบัติระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัว กรณีครอบครัวทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัวต่อสมาชิก (การปฏิบัติตนต่อสมาชิก) และด้านสัมพันธภาพ กรณีสมาชิกในครอบครัวยอมรับและเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ส่วนคุณภาพของการปฏิบัติระดับสูง ได้แก่ ด้านการพึ่งตนเองทางสุขภาพ ด้านการพึ่งตนเองทางข้อมูลข่าวสารและโอกาสในการเรียนรู้ ด้านทุนทางสังคม กรณีการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก และกรณีการสร้างบรรยากาศความเป็นครอบครัว แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบและตัวชี้วัดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งกับสภาพปัญหาของครอบครัว กรณีผลการประเมินคุณภาพระดับต่ำถึงสูง จากนั้นนำเข้าสู่แนวปฏิบัติการสร้างครอบครัวเข้มแข็ง จากตัวแทนครอบครัวชุมชนบ้านลับแล 6 ครอบครัว และครอบครัวชุมชนบ้านก้านเหลือง 6 ครอบครัว รวม 12 ครอบครัว ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบและตัวชี้วัดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งกับสภาพปัญหาของครอบครัวกรณีผลการประเมินมีคุณภาพระดับต่ำ พบว่า มีความสัมพันธ์กับปัญหาความยากจนและปัญหาหนี้สินของครอบครัวอย่างใกล้ชิด วิธีปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การสร้างครอบครัวเข้มแข็งทำได้โดยแต่ละครอบครัวหันมาพัฒนาตนเองในองค์ประกอบที่มีคุณภาพของการปฏิบัติอยู่ในระดับต่ำ โดยยึดองค์ประกอบที่มีคุณภาพของการปฏิบัติอยู่ในระดับสูงเป็นต้นแบบ กระทำได้โดยศึกษาและหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในครอบครัวของตน ขณะเดียวกันก็นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับครอบครัวเข้มแข็งภายใน

ชุมชนของตนมาเป็นจุดแข็งในการพัฒนา กล่าวคือ การพัฒนาองค์ประกอบที่มีคุณภาพของการปฏิบัติในระดับต่ำ ซึ่งหมายถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาคายกจนและปัญหาหนี้สินของครอบครัว กระทำได้โดย กรณีการแก้ไขปัญหาคายกจน ด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวควรได้รับการสนับสนุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะภาครัฐและสถาบันการเงิน ด้วยการให้เงินทุนกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ และควรจัดที่ดินทำกินให้ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจนด้านสุขภาพรัฐควรให้การรักษافرี้แก่คนยากจน ด้านการศึกษา รัฐควรให้บุตรคนยากจนได้รับการศึกษาฟรี ด้านอาชีพ ภาครัฐควรจัดหางานให้แก่คนว่างงานอย่างทั่วถึง และส่งเสริมการประกอบอาชีพ และด้านการประกันความมั่นคงของชีวิตโดยรัฐควรเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการประกันสังคมและการประชาสัมพันธ์แก่คนในครอบครัว กรณีการแก้ไขปัญหามูลหนี้สินของครอบครัว กระทำได้โดย หากเป็นหนี้สินนอกระบบ รัฐควรเข้ามามีบทบาทช่วยเปลี่ยนโครงสร้างหนี้ จากนั้นนอกระบบกลับเป็นหนี้ในระบบ และเมื่อปรับเป็นหนี้ในระบบแล้ว ควรคิดดอกเบี้ยต่ำ หรือไร้ดอกเบี้ย หรือพักชำระหนี้ชั่วคราว ซึ่งเหล่านี้ต้องได้รับความร่วมมือจากสถาบันการเงินและนักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ด้วย พร้อมกันนี้ ปัญหาทั้งสองประการมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การแก้ปัญหาโดยยึดรากเหง้าของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นก็สามารถแก้ไขได้ในระดับหนึ่ง นั่นคือ ประการแรก

การบริหารจัดการด้วยการทำบัญชีรายรับรายจ่าย จะทำให้คนในครอบครัวสามารถควบคุมรายรับรายจ่ายให้สมดุลได้ในขณะเดียวกันควรระมัดระวังการไปกับการประหยัดและอดออม สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วยสามห่วง อันเป็นทางสายกลาง ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ในขณะเดียวกันก็ประกอบด้วยสองเงื่อนไข คือ มีความรู้ คู่กับคุณธรรม ท้ายที่สุดก็จะนำไปสู่การมีสภาพเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่สมดุล พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทุกสถานการณ์ ประการที่สอง สร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจในรูปแบบของสหกรณ์ อันเป็นการแบ่งปันส่วนอย่างเป็นธรรมและเอื้ออาทรต่อกัน ทั้งนี้ การแก้ปัญหาและแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวอาศัยความร่วมมือจาก 5 ฝ่าย ได้แก่ 1) ครอบครัว ในชุมชนแออัดเจ้าของพื้นที่ศึกษา ด้วยบทบาทหน้าที่ศึกษาเรียนรู้สภาพปัญหาครอบครัวเพื่อนำกลับมาพัฒนาตนเอง 2) ผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่น ทำหน้าที่ประสานงานและรับนโยบายมาสู่การปฏิบัติ 3) องค์กรชุมชน ทำหน้าที่เป็นแนวร่วมในการพัฒนา และเป็นแรงสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ 4) องค์กรภาครัฐ ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและสนับสนุนงบประมาณ และ 5) องค์กรภาคเอกชน ทำหน้าที่ส่งเสริมความรู้ประสบการณ์และสนับสนุนปัจจัยอื่นๆ ดังภาพ 1

ภาพ 2 แผนภาพแนวทางการสร้างครอบครัวเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัด จังหวัดอุบลราชธานี

อภิปรายผล

ประเด็นที่น่าสนใจและนำมาอภิปรายผลในที่นี้ว่าด้วยผลการวิจัยกับความสอดคล้องความแตกต่างจากงานศึกษาของคนอื่นๆ ดังจะกล่าวถึงตามลำดับต่อไปนี้

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นความสอดคล้องในขณะเดียวกันก็จะพบข้อแตกต่างไปพร้อมๆ กัน ระหว่างงานวิจัยชิ้นนี้กับของคนอื่นๆ ประการแรก วิธีวิทยาในการศึกษาแนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี เป็นการผสมผสาน

ระหว่างวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลในภาพรวมแล้วนำมาสู่ข้อสรุปเป็นรูปแบบในการพัฒนาซึ่งต้องอาศัยความคิดเห็นจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องจากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังไม่ปรากฏงานศึกษาในลักษณะเดียวกันงานวิจัยเรื่องนี้จึงเป็นรูปแบบใหม่ในพื้นที่นี้ แต่ยังมีงานศึกษาบางชิ้นที่มีประเด็นสอดคล้องกันได้แก่งานของสมบุรณ์ ธรรมลังกา (2555: บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ

ชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย แต่งานศึกษาชิ้นนี้ขยายวงกว้างในระดับชุมชน ไม่ได้มุ่งศึกษาข้อปัญหาของครอบครัวโดยตรง อีกทั้งมิใช่ชุมชนแออัด และประเด็นที่ทำการศึกษาก็แตกต่างกัน ลักษณะร่วมที่มีส่วนสอดคล้องอีกคือ มุ่งมาที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น งานของพระครูอนุกูล ปริยัติการ (2556: บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้กระบวนการขององค์กรสมมติสร้างสุข มีส่วนคล้ายกับงานวิจัยชิ้นนี้ในแง่การสร้างและการใช้รูปแบบการพัฒนา แต่เน้นวิธีการทางจิตวิทยามากกว่าด้านอื่นๆ อีกยังไปมีส่วนคล้ายในแง่ของการสร้างรูปแบบและกระบวนการพัฒนา ในงานของวรรณธรรม กาญจนสุวรรณ (2553: บทคัดย่อ) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็ง แต่มีตัวชี้วัดแตกต่างกันออกไป และงานศึกษาของสังคม ศุภรัตน์กุล (2553: บทคัดย่อ) เรื่องความมั่นคงด้านสุขภาพของครอบครัวในชนบทอีสาน ซึ่งกล่าวถึงรูปแบบกระบวนการสร้างความมั่นคงด้านสุขภาพของครอบครัว 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการสร้างผ่านครอบครัว ได้แก่ การขัดเกลาทางสังคมในครอบครัว และภูมิปัญญาพื้นบ้าน 2) รูปแบบการสร้างผ่านชุมชนและ 3) รูปแบบการสร้างผ่านโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ การจัดบริการสุขภาพของรัฐและการสนับสนุนการดำเนินงานสุขภาพของส่วนท้องถิ่น ทั้งหมดนี้มีทุนทางสังคมเป็นองค์ประกอบ ได้แก่ 1) ทุนมนุษย์ 2) ทุนทางสังคมในครอบครัว 3) ทุนทางสังคมในชุมชน และ 4) ทุนทางสังคมในโครงสร้างงานชิ้นหลังนี้มีลักษณะร่วมในประเด็นมุ่งศึกษารูปแบบการสร้างเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวด้านสุขภาพ งานศึกษาอีกกลุ่ม ที่ศึกษาปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน เป็นงานของณัฐศรัณย์ ชุมวรฐายี (2553: บทคัดย่อ) โดยเลือกพื้นที่ศึกษาที่จังหวัดตราด แต่มีได้นำข้อค้นพบไปกำหนดเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนแต่อย่างใด เหมือนศึกษาเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปหาทางพัฒนาตนเอง นอกจากนี้บางตัวชี้วัดยังมีลักษณะร่วมกับงานศึกษาของ MacDonald, Douglas S. (2010) เรื่องการสร้างความ

สัมพันธ์ในครอบครัวชาวอเมริกัน ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดของความเข้มแข็งของครอบครัวในมุมมองจิตวิทยาครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่และลูกที่อยู่ร่วมกัน โดยสายโลหิตและการแต่งงาน มีความรับผิดชอบร่วมกัน และมีการพึ่งพิงกันทางเศรษฐกิจ Douglass, A. (2009) ศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวและความร่วมมือของผู้ปกครองในการดูแลบุตรในรัฐอิลลินอยส์ Alesina A., Giuliano P. (2010) ศึกษาถึงพลังและปัจจัยที่ส่งผลให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง โดยศึกษาทั้งปัจจัยภายในครอบครัวและปัจจัยบริบทภายนอกที่ส่งผลกระทบ และ Heather, N. O., Thomas, W. B., & Bobko, P. (2012) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างดุลยภาพระหว่างการทำงานและการดูแลครอบครัว มีผลต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัว ปริตตา เณลิเม่า กอนันตกุล (2537: 640) วิพากษ์งานศึกษาเรื่อง “ชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพฯ แห่งหนึ่ง” ของ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ ความว่า “ไม่ว่า ม.ร.ว. อคิน จะมองสลัมด้วยสายตาของนักวิเคราะห์ทางมานุษยวิทยานักพัฒนาหรือศิลปินก็ตาม สิ่งที่เป็นความต่อเนื่องในการมองทั้งสามแบบของท่านคือ คน คนดูจะเป็นสิ่งสร้างความพิศวงให้แก่ท่านอย่างไม่มีวันเสื่อมคลาย ในการมองอย่างนักมานุษยวิทยานั้นท่านมองคนอย่างเป็นนักแสดงที่ชาญฉลาด รู้ว่าตัวเองถูกกำหนดให้เล่นบทบาทอย่างไรกับใคร แต่ก็ใช้ความสามารถของแต่ละบุคคลแสวงหาสิ่งที่ตนเองต้องการ ในการมองอย่างนักพัฒนา ท่านมองคนอย่างมีความหวัง ด้วยความเชื่อมั่นในศักยภาพที่จะเผชิญปัญหาต่างๆ ได้ และในการมองอย่างศิลปิน โชคชะตาของคนเป็นความงามอย่างหนึ่งที่อาจจะเศร้า เจ็บปวด แต่ก็มีส่วนที่เสมอ ถึงแม้คนอาจจะมองได้หลายมุม แต่เราก็จะเห็นว่า คนที่ ม.ร.ว. อคิน เลือกหยิบยกมาเป็นตัวอย่างการพินิจพิเคราะห์ของท่านนั้นคือคนธรรมดาสามัญอย่างเนตร สายสุริ ซึ่งมิได้อยู่กับแสนล้านในสังคมไทย คนเหล่านี้เป็นคนที่ไร้ชื่อเสียง ยศถาบรรดาศักดิ์ ปราศจากวีรกรรมใดๆ แต่ทว่างานศึกษาของ ม.ร.ว. อคิน รวมทั้งวิธีการมองของท่านได้ทำให้ชาวเมืองที่ยากจนเหล่านี้

กลายเป็นเสาหลักเสาหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคมไทยอย่างมีอาจปฏิเสธได้“ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับบทวิพากษ์นี้ เพราะความหลากหลายของชีวิตในยุคทุนนิยมแห่งการแข่งขัน สามารถมองเห็นความแตกต่างในวิถีการทำมาหากินของคนในชุมชน เห็นทั้งวิถีแห่งความสุข ความทุกข์ ความราบเรียบนิ่งเฉย แม้กระทั่งความอึกะกุกะกักอันเกิดจากการแก่งแย่งชิงดี ซึ่งต่างก็มีให้เห็นในชุมชนแออัดพื้นที่ศึกษาเหล่านี้

งานศึกษาและข้อค้นพบกลุ่มหลัง แม้รูปแบบและจุดประสงค์ของการศึกษาจะแตกต่างกัน แต่ประเด็นปลีกย่อยบางตัวชีวิตก็มีลักษณะร่วมกัน โดยเฉพาะปัจจัยมูลเหตุของปัญหาครอบครัว ซึ่งทั้งหมดให้แง่คิดมุมมองสู่ข้อเสนอแนะในการวิจัยในลำดับต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ผลการศึกษาสามารถนำมาใช้เป็นฐานความรู้ของครอบครัวในชุมชนแออัดพื้นที่ศึกษาและครอบครัวเหล่านี้สามารถนำข้อค้นพบมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น เหตุปัจจัยอะไรทำให้ครอบครัวอ่อนแอหรือเข้มแข็ง และจะแก้ไขหรือส่งเสริมได้อย่างไร เป็นต้น

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับชุมชนจนถึงระดับผู้มีอำนาจเชิงนโยบาย หมายรวมถึง ผู้เกี่ยวข้อง

ทั้ง 5 ฝ่าย ได้แก่ ครอบครัวในชุมชนพื้นที่ศึกษา ผู้นำชุมชน และนักการเมืองท้องถิ่น เครือข่ายชุมชน องค์การภาครัฐและองค์กรภาคเอกชน สามารถนำข้อค้นพบไปใช้ประโยชน์ทั้งในแง่การกำหนดนโยบาย และการนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อครอบครัวเข้มแข็ง

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตของการศึกษาค่อนข้างกว้าง ทั้งพื้นที่ศึกษา และเนื้อหาของการวิจัย แต่เหมาะสมกับงานเชิงวิชาการในระดับดุษฎีบัณฑิต ควรนำข้อค้นพบบางประเด็นมาทำให้แคบลง โดยเฉพาะข้อค้นพบที่ขาดข้อมูลเชิงลึก เช่น ปัญหาและมูลเหตุของยาเสพติด ปัญหาและมูลเหตุของการพนัน มาเป็นหัวข้อวิจัย โดยใช้วิธีเชิงคุณภาพให้มากขึ้น

2.2 บริบทของชุมชนแออัดแต่ละแห่งมีลักษณะร่วมของปัญหาเหมือนกัน แต่ก็มีประเด็นแตกต่างกัน จึงควรศึกษาเปรียบเทียบสภาพปัญหาและมูลเหตุของปัญหาระหว่างสองพื้นที่ในเชิงลึก ทุกมิติ ซึ่งอาจจะเป็นพื้นที่ศึกษาเดิมคือ เปรียบเทียบระหว่างชุมชนแออัดบ้านลับแล และชุมชนแออัดบ้านก้านเหลือง หรือเปลี่ยนเป็นพื้นที่อื่นๆ จากนั้นจึงนำไปสู่การสร้างรูปแบบในการพัฒนา

บรรณานุกรม

- ณัฐศรีณย์ ชุมวรฐายี. (2553). **ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่มีผลต่อความเข้มแข็ง ของชุมชนจังหวัดตราด**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- ปริตรตา เกลิมเผ่า กอนันตกุล. (2537) “งานศึกษาสังคมของ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์,” ใน **ชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพฯ แห่งหนึ่ง**. หน้า 64. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ดิสทรีบิวชั่น.
- วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ. **การจัดการชุมชนเข้มแข็ง : รูปแบบ ปัจจัยและตัวชี้วัด**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. (2553). **ศูนย์วิจัยและพัฒนาครอบครัวไทย**. www.stou.ac.th/offices/ord/RD/rdsr/cres/download/cres04_103.pdf.
- สมบุญธ ธรรมลังกา. (2555) **รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ในจังหวัดเชียงราย**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

- สังคม ศุภรัตน์กุล. (2553). **ความมั่นคงด้านสุขภาพของครอบครัวในชนบทอีสาน**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2547). **นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2547-2556**. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- อนุกุล ปริยัติการ, พระครู. (2556). **รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้กระบวนการขององค์กร สมานิสสรังสุข**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- Alberto Alesina & Paola Giuliano, 2010. "The power of the family," **Journal of Economic Growth**, Springer, vol. 15(2), pages 93-125, June.
- Douglass, A. (2009). **Strengthening families illinois: How management and policy interventions influence thequality of professional-parent partnerships in child care**. (3369828, Brandeis University, The Heller School forSocial Policy and Management). ProQuest Dissertations and Theses.
- Heather, N. O., Thomas, W. B., & Bobko, P. (2012). **Work-family balance, well-being, and organizational outcomes: Investigating actual versus desired Work/Family time discrepancies**. Journal of Business and Psychology.
- MacDonald, Douglas. S. (2010). **Family ties: Patterns of connectedness in one american family**. (3459358, Syracuse University). ProQuest Dissertations and Theses.